

STUPANJ INSTITUCIONALIZACIJE ODGOJNE MJERE I VRIJEDNOSNI SUSTAV MALOLJETNIH DELINKVENATA

Dejana Tasić-Bouilet

Odsjek za poremećaje u ponašanju,
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu,

Sažetak:

Praktična svrha upoznavanja sustava vrijednosti delinkvenata ogleda se u činjenici da je sam proces tretmana usmjeren upravo na one komponente u osobnosti pojedinca koje su pod određenim uvjetima podložne promjenama, tj. društveno neprihvatljiv sustav vrijednosti, stavova, navika, te ponašanja koja predstavljaju problem. Stoga se postavlja pitanje u kojoj je mjeri socijalni profil, dakle sustav vrijednosti maloljetnih delinkvenata, povezan s odlukom sudova za maloljetnike odgojnu mjeru koju će im izreći. Pritom se testira hipoteza kojom je pretpostavljeno da postoji statistički značajna povezanost između socijalnog profila maloljetnih delinkvenata i stupnja institucionalizacije izrečene odgojne mjere, a na uzorku maloljetnih delinkvenata prema kojima su se u vrijeme provođenja ispitivanja u Republici Hrvatskoj provodile odgojne mjere pojačane brige i nadzora, pojačane brige i nadzora uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi, upućivanje u disciplinski centar za maloljenike na određeni broj sati tijekom dana, upućivanje u dom za odgoj i upućivanje u dom za preodgoj (N = 562). U istraživanju je korištena Skala socijalnog profila, a dobivene informacije obrađene su analizom varijance i regresijskom analizom. Pokazalo se da se subuzorci maloljetnika međusobno razlikuju u važnosti koju pridaju aktivnom provođenju slobodnog vremena, pripadnosti vlastitoj obitelji, poštivanju društvenih normi ponašanja, konzumiranju opijata, postizanju visokog stupnja obrazovanja i poštivanju običajnih normi ponašanja. Ukratko, sa stupnjem institucionalizacije odgojne mjere socijalni profil maloljetnih delinkvenata više odudara od socijalnih profila koji su usklađeni s normama društvene zajednice.

Ključne riječi: odgojne mjere, maloljetni delinkventi, socijalni profil

1. UVOD

Nema životnog razdoblja u kojem se tako intenzivno razmatraju društvene vrijednosti i standardi kao što je to adolescencija. U to vrijeme se, prije svega, događa nagli kognitivni razvoj koji djelomično oslobađa kapacitete za apstraktno mišljenje što, pak, dovodi do toga da adolescenti budu mnogo svjesniji pitanja vezanih uz društvene vrijednosti i sposobniji za sadržajno razmišljanje o njima. Pored toga, sve je jača njihova potreba za socijalnom integriranošću, oni raspoložu s više životnog iskustva, a veći su i zahtjevi socijalnog okruženja spram njih. Kao posljedica navedenog, adolescenti su tijekom svoga razvoja izloženi višestranom mijenjanju vlastitih vrijednosti i standarda ponašanja, a mijenja se i njihov društveni

položaj. Taj razvoj je često pun konflikata, a adolescenti su prinudeni na stalno prihvaćanje novih izbora (Conger i Petersen, 1984:15). Njihov položaj ne olakšava ni činjenica postojanja nesrazmjera između povećanih i složenijih kognitivnih kapaciteta za razumijevanje društvenih vrijednosti (koje su jednake, a ponekad i veće od kapaciteta njihovih roditelja) i još uvijek vrlo ograničenog iskustva u odnosu na ova ista pitanja.

Bez obzira na to, adolescencija je razdoblje u kojem osobe moraju spram društvenih vrijednosti zauzeti određene stavove. Na to ih potiče svakodnevan život koji, uslijed različitih okolnosti, dovodi do toga da adolescenti stalno preispituju vlastiti sustav vrijednosti i mijenjaju ga u skladu s time. Uz izgradnju sustava vrijednosti usko je vezan i problem izgradnje identiteta. Naime, da bi

mladi ljudi (kao i odrasle osobe) bili sposobni održati određenu stabilnost u koncepciji samopojmanja i unutrašnje jedinstvo spram promijenjivog vanjskoga svijeta, oni moraju biti sigurni u određene temeljne vrijednosti. Ako su te vrijednosti stabilne i utemeljene, adolescenti se mogu fleksibilno prilagođavati socijalnom okruženju.

U razumijevanju razvoja sustava vrijednosti postoje tri pristupa: kognitivni, afektivni i socijalni (Conger i Petersen, 1984). Prema kognitivnom pristupu, za razvoj sustava vrijednosti nužan je kognitivni razvoj, afektivni pristup kao značajne komponente razvoja sustava vrijednosti ističe empatiju, simpatiju i osjećaj krivnje, a prema socijalnom pristupu za izgradnju sustava vrijednosti najznačajnije je iskustvo u socijalnim kontaktima (posebno s vršnjacima čije se osobine neprestalno uspoređuju s vlastitim osobinama).

I sam proces socijalizacije, a time i resocijalizacije, odnosno rehabilitacije maloljetnih delinkvenata, vrlo se često određuje kao proces usvajanja vrijednosti, stavova, normi i načina komuniciranja unutar određene društvene zajednice.

Ukoliko podemo od pretpostavke da je sustav vrijednosti i stavova povezan s ponašanjem pojedinca, neizostavno se nameće hipoteza da će u korijenu antisocijalnog ponašanja biti sustav antisocijalnih vrijednosti, odnosno vrijednosti drukčijih od onih koje dominiraju nekim društvom.

Praktična svrha upoznavanja sustava vrijednosti delinkvenata je jasna - proces tretmana usmjeren je upravo na one komponente u osobnosti pojedinca koje su pod određenim uvjetima podložne promjenama, to jest, društveno neprihvatljiv sustav vrijednosti, stavova, navika te ponašanja koja predstavljaju problem. Niz autora, ispitujući sustav vrijednosti delinkvenata, nastojao je utvrditi karakteristike njihova sustava vrijednosti, odnosno odgovoriti na pitanje u kojoj se mjeri one zaista razlikuju od sustava vrijednosti društva.

U većem broju istraživanja provedenih na populaciji maloljetnika u odgojnim ustanovama utvrđeno je da su vrijednosti maloljetnih delinkvenata društveno nepoželjnije od vrijednosti nedelinkvenata, iako nisu obrnuta slika vrijednosti šire društvene zajednice. Dakle, potvrđen je određeni paralelizam između neprihvatljivog ponašanja i vrijednosti maloljetnih delinkvenata (Lerman, 1966; Shoham i sur., 1971; Siegel i sur., 1971; prema Ajduković, 1986).

Dembo i dr. (1987) na uzorku od 145 maloljetnih delinkvenata utvrđuju statistički značajnu povezanost između "antisocijalne" orijentacije i neugodna fizičkog izgleda, konzumiranja opijata, povratništva i samopodcjenjivanja, što podržava hipotezu prema kojoj postoji povezanost između specifičnih problema u ponašanju i devijantnog stila življenja, što uključuje i odnos između "antisocijalne" orijentacije i broja počinjenih kaznenih

djela. Hoge, Andrews i Luchied (1994) zaključuju da su antisocijalni stavovi značajni prediktori delinkventnog ponašanja, osobito ako se tumače u odnosu prema obiteljskom okruženju i vršnjačkim skupinama.

Bartek, Krebs i Taylor (1993) su putem intervjua o moralnim stavovima i testova o obrambenim reakcijama ispitali skupinu ženskih maloljetnih delinvenata koje se bave prostitucijom, skupinu maloljetnih delinkvenata koji to ne čine i skupinu nedelinkvenatnih maloljetnica. Pokazali su da je moralno ponašanje visoko povezano s iskazanim moralnim stavovima te da predrasude nisu značajno povezane s moralnom zrelošću. Skupina delinkvenata postigla je statistički značajno nižu moralnu zrelost od nedelinkvenata, iskazanu putem stavova o prostituciji.

Matira (1987) je također pronašla da delinkventi manifestiraju materijalnu i emocionalnu deprivaciju, nižu razinu zrelosti, energije, samopouzdanja, ambicija i spontanosti od one koju imaju nedelinkventi. Delinkventi, u odnosu na nedelinkvente, manifestiraju nižu razinu osobne i socijalne kontrole. Oni su impulzivniji, u oskudnijim interpersonalnim odnosima s roditeljima, iskazuju nižu razinu zanimanja za školovanje, neobrazovaniji su, imaju manje radnog iskustva, a izrazito malo vjeruju u moralne vrijednosti zakona.

Kobayashi (1986) je pokazao da se s povećanjem broja kontakata s policijom povećava osjećaj otuđenosti i problematičnost sklapanja prijateljskih odnosa s kolegama, odnosa s nastavnicima, a veći su i obrazovni problemi. Smanjuje se prosječan broj ispitanika koji iskazuju zanimanje za socijalno školsko okruženje, koji osjećaju simpatije prema kolegama u razredu i koji teže postizanju akademskog obrazovanja. S povećanjem kriminalne karijere istovremeno se povećava omjer onih koji učitelje evaluiraju negativno.

Cavell i Kelly (1994) su pronašli da se skupine adolescenata, oformljene prema teškoćama u njihovom socijalnom funkcioniranju, najviše razlikuju u sklapanju i zadržavanju prijateljskih odnosa, a nešto manje u odnosu prema poslu i kontaktima s braćom, odnosno sestrama. Pokazalo se da "nepopularni" adolescenti imaju više rezultate na skali problematičnog ponašanja nego "popularni" adolescenti. Nadalje, odbačena djeca naginju igri s mladom djecom ili drugom odbačenom djecom te grade prijateljstva s nesocijaliziranom djecom (Ladd, 1983).

Moguće je navoditi i druga istraživanja kako bismo argumentirali tezu o relativno ravnomjernom rasporedu različitih elemenata biopsihosocijalne strukture maloljetnih delinkvenata koji iziskuju intencionalnu socijalizaciju. U tome kontekstu svoje mjesto nalaze i vrijednosne orijentacije, odnosno stavovi maloljetnih delinkvenata koji pridonose kompleksnijem dijagnosticiranju i iznalaženju odgovarajućih modela tretmana usmjerenih

učinkovitijoj intencionalnoj socijalizaciji maloljetnih delinkvenata (Uzelac, 1995).

U ovom se radu stoga postavlja pitanje u kojoj je mjeri socijalni profil, dakle sustav vrijednosti maloljetnih delinkvenata, povezan s odlukom sudova za maloljetnike koju će im odgojnu mjeru izreći.

2. CILJ, HIPOTEZA I METODE ISTRAŽIVANJA

Cilj ovoga istraživanja ogleda se u ispitivanju povezanosti socijalnog profila maloljetnih delinkvenata i stupnja institucionalizacije izrečenih im odgojnih mjera. Pri tome se testira hipoteza kojom je pretpostavljeno da postoji statistički značajna povezanost između socijalnog profila maloljetnih delinkvenata i stupnja intistucionalizacije izrečene odgojne mjere.

Provjera hipoteze izvršena je na uzorku maloljetnih delinkvenata prema kojima su se u vrijeme provođenja ispitivanja u Republici Hrvatskoj provodile odgojne mjere pojačane brige i nadzora, pojačane brige i nadzora uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi, upućivanje u disciplinski centar za maloljenike na određeni broj sati tijekom dana, upućivanje u dom za odgoj i upućivanje u dom za preodgoj (N = 562). Ukupno je ispitano 474 (84.3%) muških i 88 (15.7%) ženskih ispitanika. Među njima je 294 (52.3%) s nezavršenom osnovnom školom, 92 (16.4%) onih koji su u vrijeme ispitivanja bili polaznici prvog, 76 (13.5%) drugog, 61 (10.9%) trećeg i 39 (6.9%) četvrtog razreda srednje škole. U uzorku ispitanika 41 (7.3%) njih je navršilo 14, 53 (9.4%) 15, 83 (14.8%) 16, 135 (24.0%) 17, 136 (24.2%) 18 godina, a čak 114 (20.3%) ispitanika ima više od 18 godina.

Uzorak ispitanika formiran je po načelima stratificiranog uzorka, što znači da se iz stratuma maloljetnih delinkvenata, razvrstanih po izrečenoj im odgojnoj mjeri slučajnim putem, birani oni koji čine uzorak ovog istraživanja.

U istraživanju je korištena Skala socijalnog profila koja je konstruirana za potrebe istraživanja "Primjerenost strukturiranosti odgojnih mjera psihosocijalnoj zrelosti maloljetnih delinkventa u Republici Hrvatskoj" (Tasić, 1997). Skala se odnosi na procjenu samih maloljetnika kojom oni označavaju svoj odnos spram nekih činitelja socijalizacije koji se, pak, temeljem dosadašnjih stručnih i znanstvenih spoznaja, smatraju značajnim i relevantnim za uspjeh socijalne integracije maloljetnika. To su: odnos prema slobodnom vremenu, autoritetima društva (nastavnici, odgajatelji ...), obitelji, zakonskim normama, konzumiranju opijata, vršnjačkim skupinama, materijalnim dobrima, zapošljavanju, obrazovanju, društvenom položaju, vjerskim i običajnim normama te osobnoj slobodi. Te su varijable uređene u kvantitativnom obliku,

pri čemu ispitanici označavaju stupanj u kojem im je značajno njihovo postizanje, kako slijedi:

1. ovo područje mi uopće nije važno;
2. ovo područje mi je pretežno nevažno;
3. prema ovom području sam ravnodušan;
4. ovo područje mi je prilično važno i
5. ovo područje mi je izuzetno važno.

Drugim riječima, ispitanici procjenjuju koliko je za njih važno(a):

- √ aktivno provođenje slobodnog vremena;
- √ poštivanje autoriteta društva;
- √ pripadnost vlastitoj obitelji;
- √ poštivanje zakonskih normi i pravila;
- √ konzumiranje opijata (alkohol, droga, cigarete);
- √ omiljenost u skupini vršnjaka;
- √ posjedovanje materijalnih dobara;
- √ vlastito zapošljavanje;
- √ postizanje visokog obrazovanja;
- √ postizanje cijenjenog položaja u društvu;
- √ poštivanje vjerskih i drugih nepisanih normi i pravila i
- √ osobna sloboda, neovisnost o drugima.

Izvršene mjere pouzdanosti (.481), reprezentativnosti (.394) i homogenosti (.072) testa te mjere reprezentativnosti, homogenosti i valjanosti uzorka zadataka testa (Tasić, 1997) pokazale su da Skala socijalnog profila ima višeznačan predmet mjerenja i to, prema rezultatima faktorske analize (Tasić, 1997): vrednovanje društvenih normi, vrednovanje društvenog statusa, vrednovanje samostalnosti i načina provođenja slobodnog vremena.

Istraživanje je provedeno tijekom šk. god. 1995/1996. i početkom šk. god. 1996/1997.

Radi postizanja cilja ovog istraživanja, uzorak maloljetnih delinkvenata podijeljen u 4 subuzoraka, a prema izrečenoj im odgojnoj mjeri. Pri tome prvi subuzorak čine maloljetni delinkventi prema kojima su se provodile izvaninstitucionalne odgojne mjere, odnosno mjera pojačane brige i nadzora ($n_1 = 153$), drugi oni prema kojima su se provodile poluinstitucionalne odgojne mjere, odnosno mjera pojačane brige i nadzora uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi te boravak u disciplinskom centru na određeni broj sati tijekom dana ($n_2 = 142$), a treći i četvrti ispitanici koji su uključeni u institucionalni tretman (u okrilju odgojne ustanove - $n_3 = 180$; u zavodu za preodgoj - $n_4 = 87$). Ovako razvrstani ispitanici čine kategorije kriterijske varijable izrečene odgojne mjere, a prediktorski skup čine čestice Skale socijalnog profila (u regresijskoj analizi). Na ovako razvrstanom uzorku je pored regresijske analize primjenjena i analiza varijanci.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Sudeći prema rezultatima analize varijanci (tablica 1), maloljetni se delinkventi, s obzirom na vrstu izrečene odgojne mjere, razlikuju na šest, od ukupno dvanaest mjerenih elemenata psihosocijalne zrelosti. To su važnost koju pridaju aktivnom provođenju slobodnog vremena, pripadanju vlastitoj obitelji, poštivanju društvenih normi ponašanja, konzumiranju opijata, postizanju visokog stupnja obrazovanja i poštivanju običajnih normi ponašanja.

Tablica 1.: Analiza varijance čestica Skale socijalnog profila s obzirom na vrstu izrečene odgojne mjere

(IZVANINSTITUCIONALNE, N1 = 153; POLUINSTITUCIONALNE, N2 = 142; INSTITUCIONALNE - ODGOJNI DOMOVI, N3 = 180; INSTITUCIONALNE - ZAVODI ZA PREODGOJ, N4 = 87)

ČESTICE	N ₁		N ₂		N ₃		N ₄		F-OMJER	P
	M ₁	S	M ₂	S	M ₃	S	M ₄	S		
SL. VRIJEME	3.961	.873	4.323	.830	4.139	1.066	3.988	1.176	3.9370	.0085
AUTORITETI	4.020	.935	3.986	1.142	3.994	1.193	3.885	1.261	.279	.8404
OBITELJ	4.569	.801	4.655	.735	4.478	1.070	4.310	1.144	2.6854	.0459
DR. NORME	3.954	.876	3.690	1.295	3.400	1.424	3.184	1.443	8.8436	.0000
OPIJATI	2.105	1.236	2.106	1.403	2.700	1.546	2.782	1.581	8.8008	.0000
VRŠNJACI	3.850	1.037	3.958	1.123	3.622	1.238	3.747	1.331	2.3650	.0701
MAT. DOBRA	3.856	1.009	3.951	.970	4.039	1.130	3.988	1.166	.8374	.4737
ZAPOSLENOST	4.484	.911	4.556	.919	4.461	.965	4.448	.974	.3514	.7881
OBRAZOVANJE	3.542	1.094	3.549	1.340	3.933	1.136	3.770	1.178	4.0804	.0070
DR. POLOŽAJ	3.895	1.052	4.183	1.001	4.067	1.156	3.874	1.283	2.2656	.0799
OBIČ. NORME	3.229	1.335	3.662	1.231	3.483	1.309	3.529	1.209	2.9320	.0330
NEOVISNOST	4.327	.945	4.113	1.255	4.200	1.165	4.345	1.150	1.2197	.3018

Tablica 2.: Koeficijenti multiple regresije skupa prediktora (Skale socijalnog profila) i kriterijske čestice "vrsta izrečene odgojne mjere"

POSTOTAK ZAJEDNIČKE VARIJANCE	.15944
MULTIPLA KORELACIJA	.39930
F-OMJER	7.9960
P	.0000

Pokazalo se da je aktivno provođenje slobodnog vremena najvažnije maloljetnicima prema kojima se provode poluinstitucionalne odgojne mjere, slijede odgajani odgojnih domova, pa zavoda za preodgoj, a na kraju su maloljetnici prema kojima se provodi izvaninstitucionalna odgojna mjera. Dobiveni redosljed u skladu je sa stupnjem institucionalizacije maloljetnika jer, što je ona veća, osjećaj slobode je manji, a to potencira potrebu maloljetnika da sam aktivno bira aktivnosti kojima će se tijekom slobodnog vremena baviti. U institucijama je takav izbor prilično sužen, a tijekom poluinstitucionalnog tretmana maloljetnici nemaju puno slobodnog vremena u pravom smislu riječi (dio dana su u školi, a dio u ustanovi) što, vrlo vjerojatno, osjećaju kao svojevrsnu deprivaciju. S druge strane, pojačana briga i nadzor

maloljetnicima ostavlja dostatnu razinu slobode i oni, samim time, navedenom elementu ne pridaju veliki značaj.

Pripadanje vlastitoj obitelji najznačajnije je maloljetnicima u poluinstitucionalnom tretmanu, slijede maloljetnici u izvaninstitucionalnom, dok je ono statistički najmanje značajno maloljetnicima u institucionalnom tretmanu. S jedne strane, takav je rezultat opet u vezi sa stupnjem institucionalizacije i odvojenosti od obitelji maloljetnika. S druge strane, pripadanje i konformizam karakteristični su za

pro-socijalan stupanj razvoja, a to je pretežito obilježje maloljetnika u poluinstitucionalnom tretmanu (Tasić, 1997), dok su maloljetnici u izvaninstitucionalnom tretmanu više orijentirani k autonomiji.

Značaj poštivanja društvenih (odnosno zakonskih) normi ponašanja najznačajnijim procjenjuju maloljetnici prema kojima se provodi pojačana briga i nadzor, a značaj pada obrnuto proporcionalno sa stupnjem institucionalizacije mjere.

Prema tome, može se reći da su po načelu prevencije činjenja budućih kaznenih djela maloljetnici pravilno raspoređeni jer, što je institucionaliziranost mjere veća, mogućnost činjenja djela (bar u vrijeme trajanja mjere) je manja.

Tablica 3.: Korelacije prediktora (Skala socijalnog profila) i kriterija (vrsta izrečene odgojne mjere) i Beta ponderi

ČESTICE	KORELACIJE	BETA PONDERI
SL. VRIJEME	.011	-.010
AUTORITETI	-.031	.112
OBITELJ	-.094	-.106
DR. NORME	-.213	-.232
OPIJATI	.193	.155
VRŠNJACI	-.067	-.074
MAT. DOBRA	.057	.038
ZAPOSLENOST	-.021	.007
OBRAZOVANJE	.111	.143
DR. POLOŽAJ	.003	-.001
OBIČ. NORME	.067	.136
NEOVISNOST	-.002	.002

Značaj konzumiranja opijata (bilo alkohola, bilo droge, bilo cigareta) to je veći što je veća institucionalizacija mjere. I to je svojevrsan pokazatelj povezanosti konzumiranja opijata sa stupnjem delinkventnosti maloljetnika jer su u institucijama maloljetnici s razvijenijim stilom antisocijalnog života no što su to maloljetnici prema kojima se primjenjuju poluinstitucionalne i izvaninstitucionalne mjere (Tasić, 1997).

Zanimljivo je da postizanje visokog stupnja obrazovanja osobito cijene maloljetnici u odgojnim domovima, slijede oni iz zavoda za preodgoj, zatim maloljetnici uključeni u poluinstitucionalni tretman i, naposljetku, maloljetnici prema kojima se provodi pojačana briga i nadzor. Ovakav rezultat može biti posljedica problema koje je nedostatan obrazovanje, karakteristično za skupinu institucionaliziranih delinkvenata, izazvalo tim maloljetnicima, pri čemu njihovo napuštanje ustanove ovisi upravo o vremenu u kojem će završiti školovanje.

Poštivanje običajnih normi najbitnije je maloljetnicima prema kojima se provode poluinstitucionalne odgojne mjere, zatim onim maloljetnicima koji se nalaze u zavodima za preodgoj. Slijede oni u odgojnim domovima, dok su običajne norme statistički najmanje značajne maloljetnicima prema kojima se provodi pojačana briga i nadzor. Pitanje je, prije svega, na koji su način ovu česticu Skale socijalnog profila ispitanici protumačili. Ipak, kroz nju se vrlo vjerojatno odražavaju norme mikro-socijalnih struktura, među kojima istaknuto mjesto nedvojbeno imaju norme vršnjačkih skupina. Sa stupnjem institucionalizacije mjere, zajednički život većeg broja vršnjaka postaje intenzivniji, a time i značajniji. Na taj način poštivanje neformalnih pravila socijalnog okruženja svakako dobiva na značenju jer bitno olakšava svakodnevni život. S druge strane, mladima uključenim u izvaninstitucionalni tretman i dalje na raspolaganju stoji relativno širok izbor osoba i skupina kojima će pripadati, pa su prema običajnim normama pretežno ravnodušni.

Općenito uzevši, sve komponente Skale socijalnog profila pojedini subuzorci maloljetnih delinkvenata prosječno procjenjuju relativno značajnima.

Regresijska analiza prediktorske vrijednosti Skale socijalnog profila za određivanje vrste odgojne mjere koje se provode prema maloljetnicima urodila je sa statistički značajnom, ali relativno slabom povezanosti prediktorskih i kriterijske čestice (postotak zajedničke varijance iznosi svega 16%, tablica 2). Drugim riječima, na temelju poznavanja socijalnog profila maloljetnika nije moguće precizno predvidjeti vrstu odgojne mjere koja će se prema njemu provoditi.

Ipak, regresijska funkcija je statistički značajna, a tome svojim projekcijama najviše pridonose čestice: značaj kojeg maloljetnici pridaju poštivanju društvenih normi ponašanja, pripadanju

vlastitoj obitelji, konzumiranju opijata i postizanju visokog stupnja obrazovanja. Smjer povezanosti upućuje na zaključak da se uz povišenje značaja kojeg maloljetnici pridaju pripadanju vlastitoj obitelji te poštivanju društvenih normi ponašanja, a uz smanjivanje značaja kojeg pridaju konzumiranju opijata i postizanju visokog stupnja obrazovanja, smanjuje stupanj institucionalizacije odgojne mjere.

Ukratko, rezultati regresijske analize podudarni su rezultatima analize varijanci, a ukazuju na značajnost socijalnog profila maloljetnika za određivanje vrste izrečene odgojne mjere.

4. DISKUSIJA REZULTATA

U 60-im i ranim 70-im godinama 20. stoljeća mnogi su stručni djelatnici zagovarali potrebu i mogućnosti rehabilitativnog rada s maloljetnim delinkventima (Adams, 1974). Samo takav rad može kod delinkvenata izazvati promjene koje dugoročno isključuju mogućnost njihova budućeg delinkventnog ponašanja. Ipak, u razdoblju između 1975. i 1981. godine ovaj je optimizam zamijenjen s pesimističkom orijentacijom prema kojoj mogućnosti rehabilitacije delinkvenata ne postoje. Međutim, krajem 80-ih godina nekoliko je istraživanja i meta-analiza pokazalo da postoje mogućnosti promjena delinkventnog ponašanja, a ustanovljena je i sposobnost nekolicine tretmanskih programa da utječu na smanjivanje povratništva (Andrews i dr., 1990). U kasnijim je analizama utvrđeno da stanoviti uspjeh u smanjivanju povratništva imaju bihevioralni tretmani, bihevioralno-kognitivni tretmani, tretmani usmjereni na socijalne vještine, intervencije usmjerene na obitelj i tretmani u kojima se kombiniraju različiti pristupi. Drugim riječima, različiti programi mogu, a i ne moraju uroditi željenim učinkom. Ovo nas dovodi do pitanja "Zašto su neki programi uspješni, a neki nisu?" te "Zašto istovrsni tretman ponekad urodi očekivanim rezultatima, a ponekad ne?"

Rezultati ovog istraživanja u stanovitoj mjeri pomažu prilikom odgovora na takvo pitanje. Naime, rezultati provedenog istraživanja posredno još jednom potvrđuju već dokazanu i općepoznatu činjenicu da je tretman maloljetnih delinkvenata višedimenzionalan proces i da kao takav ovisi o nizu činitelja, pri čemu sam tip tretmana čini samo jedan od njih. Njega svakako, između ostaloga, treba dovoditi u vezu s biopsihosocijalnim obilježjima onih kojima je namijenjen, a, prema dobivenim rezultatima, socijalni profil mladih pri tome imaju značajnu ulogu. Obilježja osoba prema kojima se provode odgojne mjere samo su jedan aspekt diferencijacije tretmana, što se prilikom interpretacije dobivenih rezultata nikako ne smije izgubiti iz vida. Naime, diferencirani tretman je strogo profilirani tretman koncipiran kao interak-

cija nekih važnih tretmanskih značajki, obilježja dijela populacije za koju se organizira, populaciji primjerene vrste programa, obilježja tretmanske sredine i stručnog kadra koji tretman provodi te, na kraju, mjernih instrumenata kojima se evaluira.

Ipak, smisao spoznavanja karakteristika maloljetnih delinkvenata sadržan je u spoznavanju načina na koji se oni razvijaju i upravo se takva informacija može iskoristiti za osmišljavanje tretmana koji će pogodovati njihovu razvoju. Kao što ističe Thomas (1993; prema Howe, 1994), nisu 'problem' individualne razlike, one su stvarno obilježje ljudi. Problem je pronaći okvir u kojem takve razlike mogu biti konkretnije sagledane. U vidu treba imati i činjenicu da ponašanje regulira mnogo nelinearnih dinamičkih sustava koji mogu biti iznimno korisni u tumačenju prirode modela ponašanja, ali su ujedno i izuzetno složeni. Međutim, tumačimo li ponašanje na općenitijoj razini, možemo bar djelomice sagledati prirodu njegova razvoja i značaja.

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju da socijalni profil maloljetnika na globalnoj razini u određenoj mjeri uvjetuju ponašanje delinkvenata, a time postaju značajni za odabir odgojne mjere koje sudovi izriču maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. Naravno, na početku njezina provođenja svakako treba provesti detaljniji dijagnostički postupak koji će omogućiti odabir najboljih metoda i tehnika rada s određenim maloljetnikom. Ovo mišljenje podržava i Mejovšek (1989) koji temeljem rezultata empirijskih kriminoloških i penoloških istraživanja ističe kako se glede stupnja socijalne integracije ne mogu na sve prijestupnike postaviti isti ciljevi, nego obavezno treba polaziti od strukturalne koncepcije prema kojoj i počinitelja kaznenog djela valja doživljavati kao biopsihosocijalni sustav "kako u sadašnjosti, tako i u prošlosti, da bismo što egzaktnije mogli predvidjeti budućnost i bolje je planirati".

Uopćeno govoreći, rezultati podržavaju Lewinovu (1935) teoriju ličnosti koja se temelji na tezi o ponašanju kao funkciji ličnosti i socijalnog okruženja, što sve zajedno čini psihološki prostor pojedinca. Ličnost i okolina viđeni su, dakle, kao međuovisne čestice. Prema tome, "nestabilna psihološka okolina tijekom adolescencije dovodi do nestabilnosti individue" (Conger i Petersen, 1984:18). Stoga je razumijevanje ponašanja djece i mladih moguće samo ako se ličnost i okolina razmatraju kao konstelacija dinamičkih, interaktivnih i međuovisnih činitelja koji se, između ostaloga, ogledaju i u socijalnim vrijednostima maloljetnika.

Učinak pojedinih odgojnih mjera svakako je različit u odnosu na različite skupine delinkvenata. Primjerice, Müller (1960, prema Wilson i Herrnstein, 1985) pronalazi različit utjecaj institucionalnog, izvaninstitucionalnog i poluinstitucionalnog tretmana na maloljetnike koji se međusobno razlikuju s obzirom na konformizam, agresivnost,

nesigurnost i emocionalne teškoće. Slično tome, Reiss (1951, prema Wilson i Herrnstein, 1985) nalazi različit utjecaj izvaninstitucionalnih i institucionalnih mjera na maloljetnike koji imaju relativno jako razvijenu samokontrolu, koji imaju relativno slabo razvijenu samokontrolu i one koje obilježava socijalna neprilagodенost i socijalna nezrelost. Scaly i Banks (1971, prema Wilson i Herrnstein, 1985) primjećuju da su razlike u uspješnosti poluinstitucionalnih i institucionalnih odgojnih mjera veće kod delinkvenata s nižom razinom psihosocijalne zrelosti, a manje kod delinkvenata više psihosocijalne zrelosti.

U ovom se istraživanju pokazalo i da sa stupnjem institucionalizacije pada značaj koji maloljetnici pridaju pojedinim česticama socijalnog profila, što je u skladu s ranije provedenim istraživanjima. Primjerice, u okviru šireg ispitivanja vrijednosti i vrijednosnih orijentacija maloljetnih delinkvenata Ajduković (1986) je, na uzorku 283 maloljetna delinkventa prema kojima su tijekom 1984. i 1985. godine provedene odgojne mjere upućivanja u dom za odgoj u Republici Hrvatskoj, utvrdila da se u funkciji duljine boravka u odgojnoj instituciji smanjuje značaj kojeg maloljetnici pridaju vrijednosnim orijentacijama u čijoj se osnovi nalaze potrebe za socijalnom integracijom i samoaktualizacijom. Autorica nalazi kako duljinom boravka u odgojnoj ustanovi opada važnost koju maloljetnici pridaju socijalnoj orijentaciji, samoaktualizaciji, skladnoj obitelji i socijalnom konformizmu. Navedeni su podaci u skladu s većim brojem katamnističkih istraživanja koja su upozorila na "krizu" institucionalnog sustava preodgojanja i na potrebu da se u evaluaciji institucionalnog tretmana uključe i ovi aspekti koji su nužni za svestrano poznavanje potencijalno negativnih nuspojava institucionalizacije maloljetnih delinkvenata.

Landau (1978) je istraživao razlike u načinima razmišljanja delinkventne i nedelinkventne populacije, a s ciljem iznalaženja utjecaja institucionalizacije na tijek njihova razmišljanja. Ispitao je sljedeće skupine: (1) institucionalizirane delinkvente; (2) institucionalizirane nedelinkvente (skupinu vojnika); (3) neinstitutionalizirane delinkvente i (4) neinstitutionalizirane nedelinkvente. Rezultati su pokazali da su institucionalizirani delinkventi više od ostalih zaokupljeni razmišljanjima o događajima unutar institucije. Međutim, u oba se tipa institucije, pri kraju boravka ispitanika u njima, povisila razina zaokupljenosti događajima izvan nje. Institutionalizirani delinkventi manifestirali su višu razinu zadovoljstva svojim devijantnim i delinkventnim ponašanjem te nižu razinu zadovoljstva svojim kognitivno-instrumentalnim funkcioniranjem u odnosu na neinstitutionalizirane delinkvente. Osim toga, njihovo razmišljanje o otpuštanju iz ustanove bilo je manje usmjereno na nekadašnji izvaninstitucionalni život, a više na način budućeg života. Ne-

institucionalizirani delinkventi, u odnosu na institucionalizirane, manifestirali su višu razinu aktivnosti u razmišljanjima o svakidašnjim događanjima, dok su pripadnici obiju institucionaliziranih skupina u ranijim i kasnijim fazama institucionalizacije iskazali višu razinu aktivnosti u razmišljanjima o svakodnevnici nego u središnjoj fazi institucionalizacije.

Nedvojbeno je, dakle, da institucionalizacija utječe na sustav vrijednosti delinkvenata. Međutim, zanimljiv je rezultat prema kojem je većina elemenata socijalnog profila bitnija maloljetnicima koji se nalaze u poluinstitucionalnom, a ne u izvaninstitucionalnom tretmanu. Ovakav je rezultat moguće tumačiti s obzirom na učestalost izricanja odgojne mjere pojačana briga i nadzor, pri čemu ona nije uvijek i opravdana. Naime, poznavajući teškoće i nemogućnosti smještaja maloljetnika u odgojni zavod ili zavod za maloljetnike s organskim oštećenjima, sud će se često odlučiti izreći makar odgojnu mjeru pojačanog nadzora organa starateljstva. Kako ističe Singer (1992), takva praksa, ako se uvriježi, dovodi do opasnosti opterećivanja službe izvršenja pojačanog nadzora organa starateljstva slučajevima koji nisu za nju, pa prema tome i svim negativnim posljedicama što proizlaze iz toga.

Jednako tako, pokazalo se da je institucionalizacija maloljetnika u uskoj vezi s njihovim odnosom spram poštivanja zakonskih normi ponašanja i značaja kojeg pridaju konzumiranju opijata. Što su maloljetnici skloniji konzumiranju opijata i što manje cijene poštivanje zakona, to je veća vjerojatnost da će im sud izreći odgojnu mjeru upućivanja u odgojnu ustanovu ili u zavod za preodgoj. Zavodske se odgojne mjere češće izriču maloljetnicima koji poštivanje zakona ne procjenjuju osobito značajnim, što upućuje na njihovu sklonost činjenju kaznenih djela. Ova sklonost, međutim, nije povezana s vrstom kaznenih djela, nego samo s učestalošću njihova činjenja i stavom maloljetnika prema samom kriminalnom ponašanju.

U tom smislu, Hoge, Andrews i Leschied (1994) na uzorku od 338 maloljetnih delinkvenata prema kojima se provodila probativna odgojna mjera dokazuju da su u, odnosu na čestice kojima je opisano obiteljsko okruženje maloljetnika i njihova pripadnost vršnjačkim skupinama, za kriminalnu aktivnost puno prediktivniji antisocijalni stavovi maloljetnika. S time u vezi autori zaključuju da upravo stavovi maloljetnika imaju direktan utjecaj na njihovo ponašanje i da njihovo poznavanje omogućava relativno preciznu procjenu rizičnosti ponašanja i potreba ovih maloljetnika što, pak, bitno određuje odluke o vrsti intervencija prema njima.

Naime, kako ističe Lewin (1935), adolescenti imaju razvijenu predodžbu o značaju pojedinih socijalnih vrijednosti i ciljeva, ali ne znaju kao bi ih realizirali. Oni nemaju definirani društveni status

jer još uvijek nisu odrasli. Prema tome, oni u društvenoj zajednici imaju nepriviligirani (marginalni) položaj koji je, ako se radi o maloljetnim delinkventima, još veći. Dakle, intervencije prema njima bi svakako trebale uključivati komponentu vođenja maloljetnika do spoznavanja načina na koji će uspješno i u skladu s društvenim normama realizirati vlastite ciljeve. Poglavitno stoga što, prema rezultatima istraživanja kojeg je provela Tasić (1997), i institucionalizirani maloljetni delinkventi teže socijalnoj integraciji.

Za identifikaciju elemenata programa koji garantiraju njihovu uspješnost u vidu treba imati rezultate različitih meta-analiza koji služe iznalaženju uvjeti pod kojima određeni tipovi tretmana djeluju. Pri tome su od iznimna značaja elementi tretmana koji nadilaze sam program i obilježja delinkvenata. Naime, tek s njihovim saznavanjem moguće je predvidjeti i postići učinkovit tretman. Oni uključuju širok spektar činitelja i uvjeta koji, pak, često uključuju strukturalne i kvantitativne aspekte, a nisu usmjereni na sadržaj samog programa. Ti su činitelji detaljno opisani u projektu provedenog u Kaliforniji (California's experimental Community Treatment Project - CTP, prema Warren, 1970). Autorica kao činitelje učinkovitog tretmana ističe postavljanje malih i kratkoročnih ciljeva, učestale i široko usmjerene kontakte, individualizirano i fleksibilno programiranje, osobna obilježja i profesionalnu usmjerenost djelatnika, specifične sposobnosti djelatnika i strategije intervencije. S druge strane, u projektu provedenom u Kanadi (Canadian Volunteers in Corrections - CaVIC, Andrews i Kiessling 1980; prema Andrews i dr. 1990) istraživači su kao činitelje koji dovode do uspješnog tretmana naveli korištenje autoriteta djelatnika, jake antikriminalne orijentacije djelatnika, strategije usmjerene na rješavanje problema, korištenje primjerenih struktura u socijalnoj zajednici i kvalitetu odnosa između djelatnika i delinkvenata. Činitelji uspješnosti tretmana, identificirani u ova dva primjera, vrlo vjerojatno zaista igraju značajnu ulogu u provođenju odgojnih mjera, bez obzira na kojim se tretmanskim sadržajima temelje.

Ukratko, uz sam stupanj institucionalizacije odgojne mjere i vrste tretmana koji se tijekom njihova trajanja provode, za njihovu učinkovitost vrlo su značajna osobna i profesionalna obilježja osoba koje mjeru provode, kvaliteta odnosa između djelatnika i delinkvenata te biopishosocijalna obilježja delinkvenata, pri čemu njihov socijalni profil ima relativno značajnu ulogu. Stoga se hipoteza istraživanja, prema kojoj postoji statistički značajna povezanost između socijalnog profila maloljetnih delinkvenata i stupnja intistucionalizacije izrečene odgojne mjere, može prihvatiti.

5. LITERATURA

- 1) Adams, S. (1974): "Evaluative Research in Corrections: Status and Prospects," Federal Probation, XXXVIII. 1. 14-21.
- 2) Ajduković, M. (1986): "Utjecaj institucionalnog tretmana na vrijednosne orijentacije maloljetnih delinkvenata," Penološke teme, 1. 1-2. 49-56.
- 3) Andrews, D.A., I. Zinger, R.D. Hoge, J. Bonta, P. Gendreau, F.T. Cullen (1990): "Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis," Criminology, 28. 369-404.
- 4) Bartek, S.E., D.L. Krebs, M.C. Taylor (1993): "Coping, defending, and the relations between moral judgment and moral behavior in prostitutes and other female juvenile delinquents," Journal of Abnormal Psychology, 102. 1. 66-73.
- 5) Cavell, T.A., M.L. Kelley (1994): "The checklist of adolescent problem situations," Journal of Clinical Child Psychology, 23. 226-238.
- 6) Conger, J.J., A.C. Petersen (1984): *Adolescence and youth: psychological development in a changing world*, Third Edition. Harper & Row Publishers, New York.
- 7) Dembo, R., L. La Voie, J. Schmeidler, M. Washburn (1987): "The nature and correlates of psychological/emotional functioning among a sample of detained youths," Criminal Justice and Behavior, 14. 3. 311-334.
- 8) Hoge, R.D., D.A. Andrews, A.W. Leschied (1994): "Tests of Three Hypotheses Regarding the Predictors of Delinquency," Journal of Abnormal Child Psychology, 22, 5, 547-559.
- 9) Howe, M.L. (1994): "Dynamics of Cognitive Development: a Unifying Approach to Universal Trends and Individual Differences," Learning and Individual Differences, 6. 3. 365-377.
- 10) Kobayashi, J. (1986): "Differences in juvenile delinquents' school life and their association with friends by frequency of delinquency records," Reports of National Research Institute of Police Science, 27. 1. 75-84.
- 11) Ladd, G.W. (1983): "Social networks of popular, average, and rejected children in school setting," Merrill-Palmer Quarterly, 29. 283-307.
- 12) Landau, S.F. (1978): "The Effect of Institutionalization," Criminal Justice and Behavior, 5. 3. 195-209.
- 13) Lewin, K. (1935): *A dynamic theory of personality*, McGraw Hill, New York.
- 14) Matira, A.K. (1987): "Thematic phantasy differentials of the delinquents," Psychological Research Journal, 11. 1. 1-10.
- 15) Mejovšek, M. (1989): "Evaluacija institucionalnog penološkog tretmana," Penološke teme, 4. 1-2. 1-9.
- 16) Singer, M. (1992): *Krivično pravo i kriminologija*, Globus, Zagreb.
- 17) Tasić, D. (1997): *Primjerenost strukturiranosti odgojnih mjera psihosocijalnoj zrelosti maloljetnih delinkvenata u RH* (disertacija), Fakultet za defektologiju, Zagreb.
- 18) Uzelac, S. (1995): *Osnove socijalne edukologije mladih s poremećajima u socijalnom ponašanju*, Sagena, Zagreb.
- 19) Wilson, J.Q., R.J. Herrnstein (1985): *Crime and Human Nature*, Simon and Schuster, New York.
- 20) Warren, M.Q. (1970): "The Case for Differential Treatment of Delinquents," (U:) Harwin L. Voos (Ed.): *Society, Delinquency and Delinquent behaviour*, Little, Brown and Company, Boston, 419-128.

Institutionalization Degree of Corrective Measures and System of Values of Juvenile Delinquents

Summary

The practical purpose of gaining the knowledge of system of values of juvenile delinquents is reflected in the fact that the process of treatment itself is directed exactly at those components in the personality of an individual which under certain circumstances are subject to changes, i.e. socially unacceptable system of values, attitudes, habits and problematic behaviour. Therefore, this unavoidably raises the question in what measure the social profile, that is, the system of values of juvenile delinquents, is connected with the juvenile courts decision about the election of corrective measures. In trying to find the answer to that question, we have been testing the hypothesis according to which there is a statistically significant correlation between social profile of juvenile delinquents and the degree of institutionalization of corrective measures sentenced by the court on a sample of juvenile delinquents in Republic of Croatia, who at the time of the research were subjected to corrective measures of intensive supervision, of intensive supervision with the daytime stay in correctional institution, of conveying to disciplinary center for juvenile delinquents for a certain number of hours during the day, of conveying to correctional institution and conveying to reformatory (N = 562). The Scale of Social Profile was applied in the research and the obtained information was processed by variance analysis and regression analysis. The results have shown that the subsamples of juvenile delinquents differ from one another in the importance they give to the active use of free time, to the feeling of belonging to one's own family, to the observance of social norms of behaviour, to the consumption of narcotics, to the achievement of high level of education and to the observance of habitual norms of behaviour. In short, the difference between the social profile of juvenile delinquents and social profiles adapted to the norms of social community grows with the degree of institutionalization of corrective measure.

Key words: *corrective measures, juvenile delinquents, social profile*